

GANIYEV Avazbek

*International Islamic Academy of Uzbekistan,
Associate Professor at IRCICA-
Chair for Islamic History and Source Studies of Islam
E-mail: avazganiyev@gmail.com*

ABDURASHIDOV Ahrorxon D.

*International Islamic Academy of Uzbekistan,
Master's degree, 2nd year Islamic Studies Department
E-mail: ahrorxonabdurashidov97@gmail.com*

IMOM BUXORIYNING “SAHIHUL BUXORIY” ASARIDA FITNALAR BOBINING BUGUNGI ZAMON UCHUN AHAMIYATI

ЗНАЧЕНИЕ ГЛАВЫ О ФИТНАХ В ТРУДЕ ИМАМА АЛЬ-БУХАРИ «САХИХ АЛЬ-БУХАРИ» ДЛЯ СОВРЕМЕННОСТИ

IMPORTANCE OF THE CHAPTER ON FITNAS IN IMAM BUKHARI'S “SAHIH-UL-BUKHARI” FOR PRESENT TIME

Annotasiya. Maqolada Imom Buxoriy asaridagi “Fitnalar” bobining mazmuni va uning bugungi zamon uchun ahamiyati tahlil qilinadi. Fitna tushunchasi Qur'on va Hadisdagi yoritilishi asosida o'rganilib, fitnalarning oldini olish yo'llari sharhlangan. Shuningdek, Islom olamining mashhur olimlari, jumladan, Abu Mansur Moturudiy, Mahmud Zamaxshariy va Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriylarning qarashlari bayon etilgan. Maqolada “Fitnalar” bobidagi hadislarining zamonaviy jamiyatdagi ijtimoiy va axloqiy barqarorlikni saqlashdagi o'rni xususida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Islom, din, hadislar, Imom Buxoriy, Sahihul Buxoriy, fitnalar.

Abstract. The article analyzes the content of the chapter “Fitnas” in the work of Imam Bukhari and its significance for the present time. The concept of fitna is explained in the Quran and Hadith, and the interpretation of fitna is based on the Hadith. The views of famous scholars and leaders of the Islamic world, Abu Mansur Maturidi, Mahmud Zamakhshari and Muhammad ibn Ismail al-Bukhari are presented. The article discusses the role of the hadiths in the chapter “Fitnas” in maintaining social and moral security in modern society.

Keywords: Islam, religion, ahadith, imam Bukhari, fitnas.

Аннотация. В статье анализируется содержание главы «Фитна» в произведении имама Бухари и ее значение для современности. Понятие фитны объяснено в Коране и хадисах, а устранение фитны регламентируется хадисами. Представлены взгляды известных ученых

исламского мира, в том числе Абу Мансура аль-Матури, Махмуда Замахшари и Мухаммада ибн Исмоила аль-Бухари. В статье рассматривается роль хадисов главы «Испытания» в поддержании социальной и моральной безопасности в современном обществе.

Ключевые слова: Ислам, религия, хадисы, Имам Бухари, фитны.

KIRISH

Islom dini, undagi muqaddas manbalarga ko'ra barcha insonlarni tinch va osuda hayot kechirish, jamiyatni farovon bo'lishi uchun da'vat etadi. Qur'onda butun insoniyatga murojaat bilan, ular bir erkak (Odam) va ayol (Havvo)dan yaratilgani, o'zaro tanishishlari uchun xalqlar va qabilalar qilib qo'yilgani, so'ngra Allohning nazdida eng azizu mukarram inson – taqvodor bo'lgan kishi ekani aytiladi.

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَوُّكُمْ

“Albatta, Allohning huzurida eng hurmatligingiz eng taqvodoringizdir”

(Hujurot surasi, 13-oyat) [16; 233]. Har bir asrning fikr yurituvchi, mushohada etuvchi kishilari borki, ular Islom dinining sof, tinchlikparvar va mukammal din ekani, musulmonlarning muruvvatli hamda barchaga nisbatan bag'rikeng ekanliklarini e'tirof etganliklarini manbalardan ko'rish mumkin.

“Fitna” deganda biz buzg'unchilik, maxfiy ravishda zarar yetkazishga urinish, fasod qo'zg'ashni tushunamiz. To'g'ri, fitna so'zida shu ma'no ustun. Ammo bu so'zning asl kelib chiqish mazmuni yanada kengroqdir. Lug'atshunoslarning ta'kidlashicha, “fitna” so'zi arablarda aslida oltinni o'tga tutib, yot moddalardan tozalashni anglatar ekan. Shundan kelib chiqib, “fitna” so'zi imtihon, sinov degan ma'nolarda ham ishlatiladigan bo'lgan. Qur'oni karimda bu so'z aynan shu mazmunda ham keladi.

Darhaqiqat, fitna yomon, ko'ngilsiz holat bo'lish bilan birga, u insonlarni imtihon qiladi, saragini sarakka, puchagini puchakka ajratadi. Bu ham ilohiy iroda, imtihon dunyosining qonuni. Fitna paytida odamlarning asl holati oshkor bo'ladi, qalbida yashirinib yotgan cho'kindilari yuzaga qalqiydi, bor surati namoyon bo'ladi. Buni har bir holatda kuzatish mumkin.

Dunyoning bir chekkasida o'zini musulmon deb tanishtirgan bir kimsa qandaydir qo'poruvchilik qildi. Aslida Islomda uning hech qanday o'rni yo'q, uning bu ishini birorta musulmon oqlagani yo'q, bu kimsaga o'sha qilmishni ham kimdir buyurtma bergan yoki uni shunga majbur qilgan

bo'lishi ehtimoli katta [15; 132]. Ammo ushbu hodisa fitna o'laroq odamlarda turlicha aks sado beradi: kimdir bundan Islom va musulmonlarning sha'niga dog' tushishidan tashvishlansa, kimdir befarq, kimdir esa shu narsa tufayli Islom va musulmonlardan nafratlana boshlaydi, kimdir dindand qaytishgacha boradi, yana qaysidir kimsa Islom va musulmonlarni haqorat qilishgacha, zolimlarni qo'llab-quvvatlashgacha jur'at qiladi. Bularning barchasi fitnaning imtihon qiluvchi omil ekaniga misol bo'ladi.

ASOSIY QISM

“Fitna” so'zi arabcha “sinash”, “imtihon qilish”, “olovda toblanish” ma'nolarini bildiradi. Qur'oni karim hamda hadisi shariflarda bu so'z “imtihon”, “haq yo'ldan to'sish”, “olovda azoblash”, “shirk, kufr keltirish”, “botilni haq qilib ko'rsatish”, “zalolatga ketkazish”, “odamlarni qatl qilish va asr olish”, odamlar orasidagi kelishmovchilik” kabi ma'nolarda ham qo'llanilgan. Hozirgi kunda musulmonlar o'rtasidagi o'zaro kelishmovchiliklar, ularni bir-biriga gij-gijlash, musulmon yurtlarda urush chiqarib, odamlarni qatl va qirg'in qilish ham katta fitna hisoblanadi.

Azhariy aytadi: “Arablarining kalomida fitna so'zi “sinov, imtihon” degan ma'nolarni bildiradi. Bu aslida “fatantul fizzota vaz zahaba” degan so'zdan olingan bo'lib, “oltin va kumushni yaxshisini yomonidan ajratish uchun olovda eritdim”, deganini bildiradi. Alloh taoloning “Yavma hum alan naari yaftanun” degan so'zi ham mana shu ma'nodadir”.

Ibnul Arabiy fitnaning ma'nolarini o'zlarining quyidagi so'zlari bilan xoslaydilar: “Fitna bu - sinov, fitna bu - mashaqqat, fitna bu - mol, fitna bu - farzandlar, fitna bu - kufr, fitna bu - insonlarning fikrlari bilan ixtilof qilishlari, fitna bu - olov bilan yondirish”.

Alloh taolo aytadi:

وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ

“Fitna qotillikdan ham yomonroqdir” (Baqara, 191).

Bu oyatda fitnaning odam o'ldirishdan ham yomonroq deb hisoblanishi uning xatarlari bir kishining o'ldirilishidan ko'ra ancha keng ko'lamdagi zararga ega ekanligi bilan izohlanadi. Albatta, mol ilinjida, g'azab sababli yoki boshqa har qanday omil tufayli bir jonning hayotiga nuqta qo'yish katta jinoyat. Biroq jamiyat a'zolari o'rtasida fitna chiqarish, odamlarni

bir-biriga qarshi qayrash, nizo chiqarish orqali kelib chiqqan millatlararo urushlar butun boshli millatni taraqqiyotdan o'nlab yillar ortga surib yuboruvchi vayronagarchiliklarga sabab bo'lishini inobatga olsak, jamiyat uchun bundan ortiq talafot bo'lmasligini anglaymiz.

Fitnaning eng ko'p ishlatiladigan ma'nosi buzg'unchilik, fisqu-fasod qo'zg'ash, jamiyatda turli asossiz mish-mishlar tarqatish, xalqni o'zi yashab turgan mamlakatiga qarshi qo'yishdir. “Ya'ni: sizni fitnaga solmoqchi bo'lgan fitna, ya'ni: insonning fitna tufayli kufrga qaytishi biror jonni qatl qilishdan ham og'irroqdir, deyilgan. “Fitna deganda, insonning o'zi, boyligida, oilasida bo'ladigan sinovdir. Fitna degani, mushriklarning shirkidir, chunki ular Masjidul Haromda o'ldirishni ulug' ish hisoblaganlar, shuning uchun Alloh taolo ularga qilgan shirkklari ular ulug'lagan narsadan ham yomonroq ekanini aytdi. Ularning sizlarni Masjidul Haromdan to'sishlari bilan sizlarga qarshi fitnalari sizning ularni Masjidul Haromda o'ldirishingizdan yoki sizni o'ldirsalar sizni o'ldirishingizdan ko'ra qattiqroqdir, deyilgan edi. Har qanday sabab bilan dinda fitna qilish qotillikdan ham qattiqroqdir”

Fitna bu – imtihon oltinning imtihonidir. Ya'ni uning sifatini bilish uchun olovga olib kirsangizdagi holatdir. Alloh taolo aytadi:

إِنَّ الَّذِينَ قَتَلُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ

“Albatta, mo'min va mo'minalarni fitna qilib, so'ngra tavba qilmaganlarga, ana o'shalarga jahannam azobi va kuydiruvchi azob bor” (Buruj surasi 10-oyat)

Fitna insonning ahvolini yaxshilik va yomonlikdan tozalaydigan narsa” dedilar: “Fitna degani, podshohlikka intilishdagi ixtilofdan kelib chiqadigan narsadir, bunda to'g'ri odam noto'g'ri odamdan bilinmaydi”[4; 455].

Imom Buxoriyning “Sahihul Buxoriy” asaridagi “Fitnalar” bobida keltirilgan hadislar, nafaqat o'sha davr musulmon jamiyati uchun, balki bugungi zamon uchun ham dolzarbdir. Ushbu hadislar jamiyatni barqarorlikka, insonlarni esa tinchlikka chaqiruvchi asosiy manbalardan biridir.

Imom Buxoriyning “Sahihul Buxoriy” asaridagi “Fitnalar” bobida jami 80 ta hadis o'rin olgan bo'lib bu hadislar fitnaning turli xil ko'rinishlarini, u sodir bo'lganda musulmon insonning pozitsiyasini aks ettirgan.

Fitnalar bobida hadislar 45 nafar roviydan olingan. Ushbu roviylar orasida Abu Hurayra, Ibn Umar, Anas ibn Molik kabi taniqli sahobalar ham

bor. Imom Buxoriy hadislarini yig'ishda isnodlar zanjirining uzviyligiga va roviylarning adolatli, xotirasi kuchli hamda ishonchli bo'lishiga alohida e'tibor bergan. Bobdagi roviylarning aksariyati bir necha isnod zanjirlari orqali kelgan, bu esa hadislarining qat'iyligini tasdiqlaydi. [1; 355].

MUHOAKAMA

Imom Buxoriy o'z asaridagi fitnalar bobini Alloh taoloning quyidagi oyati bilan boshlaydi :

وَأَتَقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبُنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَعَلَّمُوا أَنَّ
اللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ

“Sizlardan faqat zolimlarga xos bo'lmagan (balki hammalaringizga ommaviy bo'ladigan) fitna (azob)dan saqlaningiz va bilib qo'yingizki, Alloh jazosi qattiq (zot)dir”. (“Anfol” surasi 25-oyat)

“Fitna” deganda dinda fitnaga tushishni ko'zda tutishgan. Ya'ni fitnani imon haqiqatlariga, islom xislatlari, sifatleri va farzlariga beparvo bo'lishdan saqlanish, deb talqin qilishgan [3; 454]. Ayrim ulamolar esa Alloh taoloning kitobi va Rasulullohning (s.a.v) sunnatiga xilof ishlarning vujudga kelishi eng katta fitna deb aytadi. Shuning uchun ham barcha muhaqqiq ulamolar musulmonlarni fitnalardan saqlanish, Alloh taolo belgilab qo'ygan chegaralardan chiqmaslik haqida ogohlantiradi.

عن ابن عمر: أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: من حمل علينا السلاح فليس منا

Ibn Umar (r.a.) rivoyat qiladi: Nabiyy (s.a.v) shunday dedilar: “Kim bizga qarshi qurol ko'tarsa, bas, bizdan emas” (Imom Buxoriy rivoyati). Bu hadisda islom ahliga qarshi qurol ko'tarishdan hazir bo'lishga chorlov va u gunohi kabiralardan biri ekani bayon qilinmoqda. “Kim bizga qarshi qurol ko'tarsa, bas, bizdan emas”, dedilar. Ma'lumki, yurtga va xalqqa xiyonat eng katta xiyonatlardan hisoblanadi. Hadisdan ko'rinib turibdiki, xalqiga dindoshlariga qarshi qurol ko'tarishni harom qilgan islomni niqob qilib olib, turli yurtlardagi jangarilarga qo'shib ketayotganlarga Payg'ambar (s.a.v) “bizlardan emas”, demoqda [6;221].

Abdulloh ibn Mas'ud rivoyat qiladilar: “Rasululloh sallallohu alayhi vasallam bizga qarata: “Men vafot qilganimdan keyin asara, ya'ni mol-dunyo to'plab manmanlik qilmoqning hamda o'zlaringiz nafratlanadigan boshqa ishlarning guvohi bo'lasizlar”, dedilar. Sahobalar: “Yo Rasululloh, bizga nima deb amr qilasiz?”. U zot alayhissalom: “Amirlaringizning farmoyishlariga

itoat eting va Alloh taolo oldidagi burchingizni bajo keltiring!” dedilar (Imom Buxoriy rivoyati).

Rasululloh (s.a.v) bizga qarata: “Men vafot qilganimdan keyin asaraning hamda o'zlaringiz nafratlanadigan boshqa ishlarning guvohi bo'lasizlar”, dedilar.

Mol-dunyo fitnasi ham boshqa fitnalar kabi juda xatarli bo'lib, o'z sohibini turli balolarga va oxiratda alamli azobga muhtalo etuvchidir. Shuning uchun Rasuli akram sollallohu alayhi vasallam sahobalarini hamda butun ummatni fitnalardan ogoh bo'lishga chaqirib, zamonlar kelib mol-dunyo bilan fitnalangan manman, mutakabbir kishilarni va Islom diniga nomuvofiq ishlarga guvohi bo'lishlarini bashorat qildilar.

Sahobalar: “Yo Rasululloh sollallohu alayhi vasallam bizga nima deb amr qilasiz?” dedilar. Sahobalarning odatlaridan biri dunyo va oxirat ishlarini barchasini Rasululloh sollallohu alayhi vasallam bilan maslahatlashib bajarish bo'lgan. Shuning uchun sahobalar o'z odatlariga binoan, vaqti kelib ana shunday fitnalarga duch bo'lganda musulmon kishilar qanday yo'l tutishsalar najot topishlari mumkinligini so'radilar. U zot alayhissalom: “Amirlaringizning farmoyishlariga itoat etinglar va Alloh taolo oldidagi burchingizni bajo keltiringlar!” [5; 322].

Rasululloh (s.a.v) musulmonlar jamiyati orasida turli fitnalar boshlanganda ummat uchun eng to'g'ri yo'l – yurt rahbariga, hokimlarga itoat etish, farmonlarini bajarishga buyurdilar. Chunki bunday vaqtda qanday qilib bo'lsa ham mamlakatda fuqarolarga tinchlikni ta'minlab berish va fuqarolarning farovon hayot kechirishi uchun boshqalarga nisbatan juda qattiq qayg'uradigan, mana shunga intilib yashaydigan inson faqat yurt rahbari bo'lar ekan. Shuning uchun turli fitnalarning oldini olishda musulmonlar suyanadigan eng ishonchli kishi faqat yurt rahbari bo'lishi mumkin. Shu bilan birga musulmon kishi o'z zimmasidagi Alloh taoloning haqlarini, farz ibodatlarini bajarishi lozim ekanligini uqtirdilarki, boshqa manbalarda keltirilishicha Rasululloh (s.a.v) : “Fitna va qatl ko'paygandagi ibodat xuddi menga hijrat qilgan kabidir”, deb o'sha vaqtdagi ibodatning savobini Rasulga bo'lgan muhabbat va hijratga tenglashtirgan ekanlar [5; 398].

Fitnalar boshlanganda musulmon kishining bu ikki narsa – itoat va ibodatga chorlanishini buyuk hikmati bordir. Inson yurt rahbariga itoat qilish bilan jismi-jonini jismoniy fitnalardan himoya qilsa, ibodat bilan o'z qalbini mafkuraviy

fitnalardan himoya qiladi. [9; 311] Zero, dunyo fitnalarga aralashib turgan davrda oxirat saodatiga yetaman degan kishi uchun eng maqbul va so'ngi yo'l shudir.

Hadisdan olinadigan foydalar:

Fitnalarga to'lgan zamonlar Rasululloh (s.a.v) vafotlaridan keyin kelishi;

Mol-davlat insonni dunyoning turli fitnalariga solishi;

Musulmonlar orasida ham din-diyonatdan ko'ra bu dunyo boyliklariga ko'proq e'tibor beradigan kishilar paydo bo'lishi;

Musulmonlarni nafratlantiradigan ishlarni ko'payishi;

Dunyo va din ishlarini olim kishilardan maslahat so'rab bajarish;

Musulmon kishilar yurt amiriga, podshohiga itoat qilishi lozim ekanligi;

Bilmagan ishning hikmatini rahbardan so'rashning joizligi;

Fitnali zamonlar kelganda ham musulmonlar o'z zimmalaridagi Allohning haqlarni unutmashligi;

Inson yurt rahbariga itoat qilish bilan jismi-jonini jismoniy fitnalardan himoya qilsa, ibodat bilan o'z qalbini mafkuraviy fitnalardan himoya qilishi.

Hadisi sharifda jamiyat fuqarolarini o'zaro ittifoqlikka chaqirib, fitnalardan ehtiyot bo'lishga buyuriladi. Ibn Abbos roziyallohu anhu rivoyat qiladilar: "Payg'ambar sollallohu alayhi vasallam: "Kimki o'z amirining biror ishidan nafratlansa, sabr qilsin. Chunki sultonning itoatidan bir qarich bo'lsa ham chiqqan kishi johiliyat, ya'ni Islom dinidan bexabar, johillar o'limini topadi!" dedilar.

NATIJA

Inson ogoh bo'lsagina o'zining kelajagiga aql bilan teran nazar tashlaydi, kelishi yoki sodir bo'lishi mumkin bo'lgan fitna-fasod, xavf-xatarni oldini olish va bartaraf qilish harakatida bo'ladi. Aksincha, g'ofil, beparvo va loqayd bo'lgan kimsa esa atrofida nimalar bo'layotganiga ham e'tibor bermay, oxir oqibat turli balo va musibatlarga duchor bo'ladi.

Har bir musulmon turli fitna, fasod ishlardan, buzg'unchilik, dinda fitnaga tushish, xususan bir jamiyatda yashovchi insonlar o'rtasida tafriqa solish, buzg'unchi fikr va botil g'oyalarni tarqatish kabi noshar'iy amallardan ehtiyot bo'lishi zarur. Bu borada Payg'ambar Muhammad (s.a.v) hayot vaqtlarida aslo vujudga kelmagan, ammo kelajak asrlarda vujudga kelishi mumkin bo'lgan, xalq va

millatlar birligi va osoyishtaligiga tahdid soluvchi fitna-fasod, buzg'unchiliklar haqida xabar berib, ogoh etgan edilar:

"Ummatimdan qaysi biri ummatimga qarshi chiqsa, uning yaxshi va yomonini farqiga bormasa, mo'miniga ziyon tegishidan o'zini tiymasa, bergan va'dasiga vafo qilmasa, u mening ummatim emas!" [2; 212].

Nofe' roziyallohu anhudan rivoyat qilinadi: "Ibn Zubayr fitnasi paytida ikki kishi Ibn Umar oldiga kelib: "Odamlar nima ishlar qilishyapti, siz bo'lsangiz Payg'ambarimizning yaqin sahobalari bo'laturib indamay o'tiribsiz, ularga qarshi kurashishingizga nima mone'lik qiladi?" deyishdi. Ibn Umar: "Alloh taoloning o'z birodarlarim qonini to'kishdan qaytargani mone'lik qiladi", dedilar. Boyagilar: "Axir, Alloh taolo: "Fitna bosilib, butun din Allohgagina bo'lmagunicha ular bilan urushinglar" demaganmidi?!" deyishdi. Ibn Umar: "Biz fitna qolmagunicha va Alloh taolo dini qoim bo'lgunicha urushdik. Nima, endi sizlar yana fitna sodir bo'lib, Alloh taoloning dini barbod bo'lgunicha urush qilmoqchimisizlar?!" dedilar" (Imom Buxoriy rivoyati).

Hozirgi paytda yana bir fitna haqida gapirmaslik ham din va millatga xiyonat sanaladi. Bu ham bo'lsa, dunyodagi mustamlakachi kuchlarning ma'naviy bo'shliqdan foydalanib yurtimiz yoshlari ongiga ma'naviyatimiz va axloqimizga butunlay yot bo'lgan va eng xatarli illatlarni o'z ichiga olgan "ommaviy madaniyat"ni singdirishga katta fitnalarga sabab bo'lmoqda.

Abu Hurayra roziyallohu anhudan rivoyat qilinadi. Rasululloh (s.a.v) :

«يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ دَجَالُونَ كَذَّابُونَ، يَأْتُونَكُمْ مِنَ الْأَحَادِيثِ بِمَا لَمْ تَسْمَعُوا أَنَّهُمْ، وَلَا أَبَاؤُكُمْ، فَإِيَّاكُمْ وَإِيَّاهُمْ، وَلَا يُضِلُّونَكُمْ وَلَا يَقْنُونُكُمْ»

"Oxir zamonda dajjollar, (firibgarlar) yolg'onchilar (jamoasi) bo'ladi. Ular sizlar ham ota-bobolaringiz ham eshitmagan gaplarni gapiradilar. Bas, sizlar ulardan o'zlaringizni uzoq qilinglar va o'zlaringizdan ham ularni uzoq qilinglar. Sizlarni adashtirib va aldab fitnaga (shirkka) solib qo'ymasin", dedilar (Imom Muslim rivoyati).

Yoshlarni xudbin va loqayd kimsalarga aylantirish, axloqiy buzuvchilik va zo'ravonlikni targ'ib qilish, bir jinslar nikohi, zino, giyohvandlik, buzuvchilik, nima qilib bo'lsa ham, qanday yo'l bilan bo'lsa ham faqat boylik orttirishga intilish, oilani tan olmaslik, ko'ngil istagan ishlarni qilish orqali "erkin bo'lish" kabi zararli illatlarni yoyishni asosiy maqsad qilib olgan bu "madaniyat" jamiyatdagi

ma'naviy hayotni izdan chiqaradi, yoshlar axloqiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatadi [10; 197]. Bundan bir asr muqaddam atoqli o'zbek ma'rifatparvari Abdurauf Fitrat: "Kimki badaxloq bolalarni tarbiya etsa, insoniyatga katta dushmanlik qilgan bo'ladi", degan edi. Bunday fitnalardan mamlakatimiz musulmonlari ham nihoyatda ogoh bo'lishlari lozim.

Bugun insoniyat g'oyaviy urushlar, ma'naviy ziddiyatlar, bir hovuch zo'ravon g'oyalarning dunyoni qayta taqsimlashga qaratilgan o'yinlari avj olgan bir vaziyatda yashayapti. Hozir zulm va istibdod, terror va buzg'unchiliklar, axloqsizlik va ma'naviy inqirozlar har qachongidan xatarli tus olmoqda. Musulmonlar bunday sharoitlarda har qachongidan hushyor va ogoh bo'lishlari, do'st kimu, dushman kimligini yaxshi ajrata olishlari, g'animlar fitnasiga uchmasliklari, yovuz kuchlar qo'lidan qo'g'irchoq bo'lib qolib, dindoshlari va millatdoshlari qotiliga aylanmasliklari zarur.

XULOSA

Imom Buxoriyning "**Sahihul Buxoriy**" asaridagi "Fitnalar" bobida jamiyatning asosiy muammolarini o'rganish orqali musulmon jamiyatining ijtimoiy barqarorligi va ahloqiy qadriyatlarini saqlash yo'llari ochib berilgan. Ushbu bobda fitna tushunchasi nafaqat sinov va balo sifatida, balki jamiyatni izdan chiqaruvchi asosiy omillar sifatida yoritiladi. Hadislar orqali fitnalarning oldini olish, ijtimoiy birdamlikni saqlash va axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilish asosiy maqsad sifatida belgilangan.

Bugungi globallashuv va axborot urushlari davrida ushbu hadislar nafaqat musulmonlar, balki butun insoniyat uchun dolzarb bo'lib, tinchlik va birdamlikni saqlashda yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qiladi. Masalan, Rasululloh (s.a.v) hadislarida: «Kim fitnadan uzoqlashsa, u dunyo va oxiratda yutuqqa erishadi», degan o'gitlar zamonaviy muammolarning yechimi uchun asosiy mezon sifatida talqin qilinishi mumkin.

Imom Buxoriy tomonidan keltirilgan hadislar jamiyatni fitnalardan saqlash uchun sabr, bag'rikenglik, ilm va adolat kabi tamoyillarni ilgari suradi. Ulamolar, xususan, Abu Mansur Moturudiy va Mahmud Zamaxshariy kabi buyuk mutafakkirlar, bu tamoyillarni chuqur tahlil qilib, ularning hayotiy ahamiyatini belgilab bergan.

Xulosa qilib aytganda, "Fitnalar" bobidagi hadislar nafaqat diniy o'git sifatida, balki jamiyatni

barqaror saqlash va insonlar o'rtasida tinchlikni ta'minlashda muhim manba hisoblanadi. Bu hadislarini o'rganish va ulardan saboq olish bugungi zamonaviy jamiyatni muammolardan xoli qilishga qaratilgan amaliy qadamdir. Shunday ekan, ushbu hadislarini o'rganish bugungi kunda namoyon bo'layotgan ayrim din niqobidagi fitnalarning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Shayx Abdulaziz Mansur. Qur'oni karim ma'nolarining tarjima va tafsiri. – Toshkent: «Tafsir books» nashriyoti, 2023. – 334 b.
2. Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxori. Sahihul Buxoriy. – Damashq: Muassasa ar-risola noshirun, 2001. – 776 b.
3. Abu Abdulloh Muhammad ibn Ahmad ibn Abu Bakr al-Qurtubiy. Al-Jome' al-Ahkom al-Qur'on. O'ninchi juz. – Bayrut: Muassasa ar-risola, 2001. – 332 b.
4. Abul Husayn Muslim ibn Hajjoj ibn Muslim al-Qushayriy. Sahih Muslim. – Ar-Riyoz: Bayt al-afkar ad-davliyya li an-nashri va at-tavzi, 1998 b.
5. Abul Valid Muhammad Ahmad ibn Rushd al-Qurtubiy al-Molikiy. Al-Muqoddamat al-Mumahhidat. Bayrut – Lubnon: Dar al-g'arb al-islomiy, 1988. – 322 b.
6. Ahmad ibn Hanbal. Musnad al-Imam Ahmad ibn Hanbal. – Ar-Riyoz: Maktaba dor as-salom, 2013. – 798 b.
7. Al-mavsua al-fiqhiyya. Vizarat al-avqof va ash-shu'un al-islamiyya. – Quvayt: Toba' zot as-salom, 1989. – 144 b.
8. Fuqaro muhofazasi to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Qonuni // <https://lex.uz/docs/32994>.
9. Ibn Manzur al-Ansoriy al-Xazrajiy. Lisan al-arab. – Qohira: Dor al-maorif, 1119 h. – 344 b.
10. Shovosil Ziyodov. Islom dinida tinchlik. – Samarqand: Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, 2023. – 66 b.
11. Muhammad Said Ramazon Butiy. Islomda jihat. Toshkent: «Azon kitoblari» nashriyoti, 2023. – 233 b.
12. Nigora Yusupova. Fiqh I. – Toshkent: «Bookmany Print», 2023.
13. Qarorot va tavsiyat majma' al-fiqh al-islomiy ad-davliy al-munbasiq a'n munazzomati at-ta'avun as-islom. Al-Mamlakat al-Arobiyya as-Saudiya: Al-isdor ar-robi', 2020. – 455 b.
14. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Rasmiy nashr. – Toshkent: «O'zbekiston» nashriyoti, 2022.
15. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Iymon. – Toshkent: «Hilol-Nashr», 2021. – 24 b.
16. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. 1-juz. Tuzatilgan va to'ldirilgan qayta nashr. – Toshkent: «Hilol Nashr», 2020. – 332 b.